

Asia Taideteokseen liittyvät tekijänoikeuskysymykset
Hakija Soili Arha
Annettu 10.05.2004

LAUSUNTOPYYNTÖ

Soili Arha (jäljempänä hakija), asiamiehenään asianajaja Tuija Heino, on 20.01.2003 päivätyllä kirjeellään pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa siitä, loukkaako Irene Välimäen teos ”Liljat” hänen tekijänoikeuttaan.

Hakijan teos ”Isoäidin pitsiliina” on valmistunut 1995. Suomen valtio osti teoksen ja sijoitti sen Suomen Akatemian tiloihin 1998. Teoksen runko on romurautaa ja rautalankaa ja lehtiaiheet on ommeltu kanaverkelle metsälehmuksen niinestä. Teos on kooltaan 260 x 500 cm. Teos on ollut esillä Fiskarsissa 1995, Orimattilassa 1996, Lontoon Barbican Centressä 1997 ja Vuoden tekstiilitaiteilija –näyttelyssä Fiskarsissa 1998. Työn kuva on Akatiimin kustantamassa tekstiilitaiteen kirjassa ja Lontoon Barbican Centerin näyttelyluettelossa ”l’hiver . talvi . winter”. Teoksen kuva on myös ollut useassa kotimaisessa lehtijutussa.

Hakija on ottanut työn osasta valokuvan, jota on käytetty Orimattilan näyttelyn ja Fiskarsin näyttelyn kutsukorteissa. Samasta valokuvasta on painettu myös kaksi painosta postikortteja ja se on julkaistu Taito-lehden 1/98 sivulla 4. Orimattilan tekstiilitaiteen näyttelyn kutsukortit lähetetään kaikille Suomen tekstiilitaiteilijain jäsenjärjestön, TEXOn, jäsenille. Irene Välimäki on TEXOn jäsen ja hänen on hakijan käsityksen mukaan täytynyt saada kutsukortti. Välimäki on voinut saada haltuunsa myös kuvasta painetun postikortin.

Irene Välimäen teos ”Liljat” on ollut esillä kesällä 2002 K. H. Renlundin taidemuseossa Kokkolassa 28.6. - 29.9.2002 ja Verkarannassa Tampereella 18.10. - 10.11.2002. Työ on todennäköisesti kirjailtu pellavalangalla pellavakankaalle. Se on hakijan mukaan arviolta noin 200 cm korkea ja 120 – 150 cm leveä ja samankokoinen kuin hänen teoksensa valokuvassa (postikortissa) näkyvä osa.

Samasta Liljat-teoksesta on osa Kaustisen Kamarimusiikkiviikon esitteen kannessa ja kuva siitä on myös Kamarimusiikkiviikkojen julisteessa. Liljat-työtä käytetään siis myös mainostamiseen. Mainos on levinyt

Rondo-lehden painoksen mukana mm. kaikille Suomen Musiikinopettajien liiton jäsenille ja hakijan oletuksen mukaan myös ammattimuusikoille. Kuva Liljat-työstä on myös Taito-lehden 5/2002 sivulla 5. Hakijaa loukkaa se, että Välimäki käyttää hänen työnsä jäljennöstä mainostaakseen omaa taiteellista omaperäisyyttään.

Välimäki on valittu Kaustisen kansantaiteen keskuksen vuoden taiteilijaksi vuonna 2004. Välimäki on esitteen mukaan tunnettu ryijyteknikalla toteutetuista taidetekstiileistä. Suomen valtio on hankkinut kokoelmiinsa myös Välimäen töitä.

Hakijan ja Välimäen töiden vertailu

Hakijalla on ollut oikeus kuvata tekemäänsä teosta ja levittää kuvaa edelleen. Hakijan käsityksen mukaan hänen alkuperäistyönsä ja hänen työstä ottamansa valokuvan tekijänoikeudellinen asema on selvä - molemmat ovat tekijänoikeuslaissa tarkoitettuja teoksia. Hakijalla on ollut oikeus julkaista teoksensa siten muutettuna, että vain osa teoksesta on esitettyä valokuvassa. Vaikka hakijan alkuperäinen työ on sommiteltu vaakatasoon, postikortissa työ on kuvattu siten, että työn vaistomaisesti asettaa pystysuuntaan.

Välimäen työn kuviointi on lähes identtinen hakijan työn kuvioinnin kanssa. Hakijan käsityksen mukaan ei ole mahdollista, että työhön olisi tullut niin paljon yhteneväisiä osia pelkästään vaikutteita saamalla, vaan Välimäen on täytynyt kopioida hakijan työtä. Välimäen työssä samanlaisia ovat sekä hiussuonet että lehtien muodot. Hakijan työn niinellä romurautapohjalle vapaasti ompelemat pistot on Välimäen työssä kirjottu pellavalangalla pinnaksi ja hakijan teoksen rautalankaosat ohuiksi hiussuonimaisiksi viivoiksi.

Erot hakijan ja Välimäen töiden kuvioinnissa johtunevat toteutustekniikan eroista – raudasta tehtyjä rakenneosia on vaikea kirjailla pellavalangalla identtisesti. Muutoinkin materiaalin erilaisuus pakottaa tekemään joitakin kompromisseja. Hakijan työn kulmassa olevan tyhjän tilan Välimäki on selvittänyt rajaamalla työstään sen osan pois. Välimäen työn sommittelu on tätä rajausta lukuun ottamatta lähes identtinen hakijan postikorttivalokuvan sommittelun kanssa. Välimäen työn alalaidassa oleva lehtiryhmittely poikkeaa hakijan työstä ja kuviot poikkeavat myös muun työn muodosta ja rytmityksestä. Nämä erot eivät poista sitä tosiasiaa, että Välimäen työn kuviointi on valtaosin yhteneväinen hakijan työn kanssa.

Välimäen työn kokonaisilme eroaa hakijan työn kokonaisilmeestä sekä käytetyn materiaalin että käytettyjen värien johdosta. Hakijan työ on sinisävyinen, Välimäen työn pohjakankaassa on eri vihreän sävyjä ja kirjonnassa on käytetty viininpunaista, violetteja ja oranssia. Lausuntopyynnössä todetaan, että kummassakaan työssä ei ole taiteilijan

aikaansaamia valoja ja varjoja, vaan valaistus on työn ulkopuolinen osa. Välimäen työssä hakijan työn postikorttikuvan valaistusta on mukailtu muuntamalla pohjakankaan värisävyjä.

Välimäen näyttelyluettelossa todetaan, että pohjakankaat on kudottu Keski-Pohjanmaan käsi- ja taideteollisuusyhdistyksen tuotantoklinikan verstaalla Kokkolassa. Välimäki ei ole maininnut kopioineensa hakijan työtä eikä hän ole pyytänyt hakijalta lupaa kopiointiin. Välimäki ei myöskään työn julkisen esittämisen yhteydessä mainitse, että työ on muunnelma hakijan työstä. Välimäki on nimennyt työnsä nimellä "Liljat", vaikka työssä oleva kasvin lehdet mieleen tuova kuviointi ei muistuta liljakasveille tyypillisiä pitkiä ja kapeita, usein sipulista ryhmässä nousevia lehtiä.

Lausuntopyynnön mukaan hakija on käynyt tutustumassa Välimäen näyttelyyn ("Puutarhassa"-näyttely) Tampereella. Hakijan mukaan "Liljat" poikkeaa ilmeeltään olennaisesti Välimäen muiden töiden ilmeestä. Liljat-työn tyyppinen kirjailuaihe oli vain yhdessä muussa työssä ja siinäkin ainoastaan osittain.

Syntyy vaikutelma, että Välimäki olisi heijastanut hakijan valokuvan tai sen perusteella laaditun kaavion kankaalle ja kirjailu olisi toteutettu heijastumaa apuna käyttäen. Muitakin mahdollisia jäljennystapoja on, esimerkiksi kortin suurentaminen mustavalkokopiona. Hakijan käsityksen mukaan Välimäen työ on syntynyt hänen työtään tavalla tai toisella kopioimalla ja että se ei ole tekijänoikeuslaissa tarkoitettu itsenäinen ja omaperäinen teos, vaan hakijan työn omaperäisyyttä ja taiteellisuutta loukkaava muunnos. Lausuntopyynnön mukaan Välimäki ei ole kysynyt hakijalta lupaa tämän työn muuttamiseen ja levittämiseen useina kappaleina yleisölle muutetussa muodossa. Välimäen työ "Liljat" on kiertänyt useassa eri näyttelyssä ja Välimäki käyttää juuri tätä työtä sekä muiden töidensä että kaupallisen kamarimusiikkitapahtuman mainostamiseen.

Vaikka on todennäköistä, että Välimäki on tehnyt työnsä alkuperäisestä työstä otetun valokuvan perusteella, kyse ei ole pelkästään valokuvan kopioinnista, vaan hakijan tekemän taideteoksen osan esittämisestä. Lausuntopyynnön mukaan taideteoksen taiteellisesti arvokas osa on suoraan lainattu ja muutettu toiseksi tekstiilitaiteen tuotteeksi ilman alkuperäisen taiteilijan lupaa. Vaikka tekijänoikeus ei suojaa ideaa, se suojaa työn muuttamista. Välimäen "Liljat" on muunnelma hakijan työstä – ei itsenäinen tulkinta samasta ideasta tai aiheesta.

Lausuntopyynnön mukaan Välimäen teos ei ole itsenäinen ja omaperäinen teos, koska se on tehty käyttäen hakijan alkuperäiseen työhön rinnastettavia tekstiilitaiteen keinoja. Hakijan mielestä töiden muotojen ja linjojen yhteneväisyys on riittävän identtistä muodostaakseen samanlaisen

kokonaisilmeen. Välimäen työn omaperäisyys rajoittuu käytettyihin väreihin.

Kuvaston kuvataiteilijoille jakamassa esitteessä todetaan, että teoksen oikeudetonta muuttamista on värin muuttaminen sekä teoksen leikkaaminen tai rajaaminen. Välimäki on muuttanut hakijan teoksen värityksen ja rajauksen.

Hakija pyytää tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa edellä kerrotussa asiassa.

Lausuntopyynnössä on useita liitteitä. Näihin sisältyvät mm. kuva Irene Välimäen työstä sekä kuva hakijan työstä kokonaisuudessaan sekä osittain (postikortti).

VASTINE

Tekijänoikeusneuvosto on varannut Irene Välimäelle mahdollisuuden vastineen antamiseen. Välimäki on todennut 12.02.2004 saapuneessa vastineessaan seuraavaa.

Liljat-teoksen kuviot

Välimäki toteaa vastineessaan, että Liljat-teosta tehdessään hänellä ei ole ollut käytössä kuvia hakijan teoksista. Vastineessa todetaan, että on epäuskoista kuulla, että Liljat-työn kuviosommitelma on miltei identtinen hakijan työn kanssa. Mikäli näin todella on, täytyy kysymyksessä olla sattuma, jota voi perustella piirtämisen ja sommittelun tavoilla ja tyyleillä.

Välimäki toteaa vastineessaan, että Liljat-työn pinnan kasvi/lehti -kuviointi on hänelle tyypillistä eteenpäin juoksevaa kasvustoa. On selvää, että suorakaiteen muotoisessa mallissa, jossa halutaan olevan kuviointia koko pinnan alueella, on kuvioita niin alhaalla, ylhäällä, keskellä kuin reunoillakin.

Liljat-työssä, kuten kaikissa vastineenantajan kokoelman töissä, pohjakangas on olennainen osa kokonaisuutta. Välimäki kertoo hakeneensa eteenpäinmenoa, tanssia ja riemua. Liljat-luonnos on Välimäen mukaan syntynyt pala palalta, leikellen ja liimaten ja tekovaiheessa vielä muuttaen ja yksinkertaistaen, koska pohjakankaassa oleva väripintasommitelma alkoi muodostaa liian voimakasta horisontaalista vaikutelmaa. Lehdykköä jäi pois ja tilalle piirrettiin vapaalla kädellä pelkkiä viivoja.

Parin viime vuosikymmenen aikana useat tekstiilitaiteilijat ovat piirtäneet ja käyttäneet teoksissaan liljojen, tulppaanien yms. kukkien ja lehtien

lehvästöjä kuvaavia muunnelmia. Välimäki toteaa vastineessaan, että todennäköisesti motiivien käytöllä on jotain tekemistä hänen ja hakijan yhteisen koulutustaustan kanssa.

Vastineessa todetaan myös, että Lilja on paitsi kasvin, myös naisen nimi ja sukunimi. Taiteilijalla on oikeus teoksensa nimeämiseen.

Liljat-teoksen, kuten kokoelman muidenkin kirjottujen teosten pohjakankaat on varta vasten suunniteltu ja kudottu näitä tekstiilitöitä varten. Pohjakangas värisävyineen, sommitteluineen, sidoslaatuineen ja pintarakenteineen on saumaton osa teoksen kokonaisuutta. Pohjakangas ei Välimäen mukaan todellakaan ole mikään erillinen pohja, jolle jonkun toisen suunnittelema kuvioaihe on kopioitu, kuten hakija antaa tekstissään ymmärtää.

Vastineenantaja toteaa, että hänen on mahdoton ymmärtää syytösten oikeutusta. Tekstiilitaiteilijalla, joka on aktiivisesti työskennellyt omassa tekstiilitaiteilijan ammatissaan koko työhistorian ajan, ei ole minkäänlaista tarvetta toisen tekstiilitaiteilijan työn kopioimiseen.

Arvio Irene Välimäestä taiteilijana

Vastineen mukaan hakijalla on tarve vakuuttaa asiaansa pyrkimällä alentamaan vastineenantajan arvoa tekstiilitaiteen tekijänä. Vastineenantaja viittaa vastineessaan siihen, että hakija on tutustunut hänen Tampereella esillä olleeseen "Puutarhassa"-näyttelyynsä ja hakijan siitä lausumaan.

Välimäki toteaa vastineessaan, että Puutarhassa-näyttely koostui kirjontatekniikalla toteutetuista taidetekstiileistä. Näyttelyä saattoi tarkastella monesta, kuten visuaalisen taiteen, muotoilun ja käsityötradition näkökulmasta. Näyttely koostui kahdella tekniikalla toteutetuista töistä. Kokonaisuuden pääpaino oli kirjontatekniikalla toteutetuissa teoksissa ja sisällön sanomaa täydensivät kaksi ryijytekniikalla toteutettua työtä.

Vastineessa todetaan, että yksinkertaisimmillaan näyttelykokonaisuus on sarja kuvioituja seinävaatteita, jotka on toteutettu kirjontatekniikalla. Vastineenantaja kertoo saaneensa toteuttaa pitkäaikaisen haaveensa suunnitella uniikkeja taideteoksia, jotka ovat samalla "seinävaatteita". Seinävaatteita tehdessään vastineenantaja kokeili järjestelmällisesti erilaisia pellavalankalaatuja, lankapaksuuksia ja -yhdistelmiä, pinnanrakentamista ja pistojen pituuksia.

Vastineessaan Välimäki toteaa toimineensa vapaana tekstiilitaiteilijana vuodesta 1984 lähtien. Ryijytekniikan käyttäminen on mahdollistanut maalauksellisuuden, rehevän materiaalien käytön ja prosessoivan

tekemisen. Tämän tekniikan rinnalla on kuitenkin koko ajan ollut muunkinlaisia tekniikoita, jotka työskentelyperiodien jälkeen jatkuvat aina uudenslaisin toteutustavoin. Vastineenantaja kertoo toteuttaneensa lukuisia erilaisia tuotesuunnitteluun ja käsityön tekemiseen liittyviä suunnitteluprojekteja, kuten sisustustekstiilikokonaisuuksia ja mattomallistoja.

Välimäki kertoo pitäneensä Helsingissä 1990-luvun alussa hyvät arvostelut saaneen modernien ryijytöiden näyttelyn. Näiden raskaiden töiden jälkeen vastineenantaja alkoi tehdä ”pitsejä”, eli tekotavaltaan, filosofialtaan ja materiaalinkäytöltään ryijytöitä keveämpiä töitä. Samaa materiaalia Välimäki kertoo työstäneensä vuodesta 1984 lähtien. Hakijan Isoäidin pitsiliina -teos valmistui pari, kolme vuotta Välimäen pitsien jälkeen. Hakijan tekniikka on aivan toinen kuin Välimäen, mutta trendi ja viitekehys aivan sama. Vastineen liitteenä on kuvasivuja vastineenantajan ryijyteoksista ja vapaan tekniikan töistä. Vastineessa huomautetaan myös, että eri taiteen aloilla tekemisen aihevirtaukset ovat vahvat ja selkeästi havaittavissa, mutta kulkevat taidealoittain eritahtiin.

Postikorttikuvan vääristely

Vastineessa todetaan, että Puutarhassa-näyttely oli kutsunäyttely K. H. Renlundin taidemuseossa Kokkolassa kesällä 2002. Näyttelykokonaisuus oli suunniteltu ja rakennettu museon näyttelyhallin neljään huoneeseen. Näyttelystä painettiin juliste, joka toimi samalla kutsukorttina. Kun näyttely siirtyi Verkarantaan Tampereelle syksyllä 2002, sama julistepohja toimi kutsuna. Juliste oli toteutettu vastineenantajan Talviköynnös-nimisestä teoksesta. Kyseinen juliste on vastineen liitteenä.

Välimäki kertoo vastineessaan, että hänet valittiin Kaustisen Kamarimusiikkiviikon vuoden taiteilijaksi 2004. Kamarimusiikkiviikon taiteilija tekee perinteisesti viikon juliste- ja esitepohjan. Liljat-teos valittiin tähän tarkoitukseen. Koska vastineenantaja on kiinnostunut graafisista töistä ja kuvankäsittelystä, niin hän syvensi Liljat-teoksensa lämpimiä sävyjä painotyöhön entisestään. Juliste ja esite ovat vastineen liitteenä.

Välimäki toteaa vastineessaan, että koska alunperinkin on vaikea ymmärtää, mistä koko asiassa on kysymys, niin erityisen asiattomalta ja koomiselta kuulostaa hakijan väittämä, jonka Välimäki olisi mukaillut hakijan postikorttikuvan valaistusta muuntamalla oman työnsä pohjakankaan värisävyjä.

Taiteen tekemisen ideat

Välimäki toteaa vastineessaan olevan vaikea ymmärtää, mikä on se hakijan lausuntopyynnössä tarkoitettu ”tekstiilitaiteen tuotteen taiteellisesti arvokas osa”, joka on suoraan lainattu ja muutettu muuksi tekstiilitaiteen tuotteeksi. Vastineessa todetaan myös, että on vaikea ymmärtää, mikä on se ”idea”, jota hakija tarkoittaa. Vastineenantajan käsityksen mukaan hakijan idea on tapa tehdä metallipunosta, ilmava, perinteisestä tekstiilistä täysin poikkeava rakenne ja luonnonniinen käyttö. Lisäksi vastineenantaja toteaa olevan vaikea ymmärtää, mikä on se ”aihe”, johon hakija viittaa. Vastineenantajan käsityksen mukaan kukaan ei voi omistavansa kasviornamentiikkaa ja kasviornamentiikka-aiheiden käyttöä. Kuka tahansa saanee siten rakentaa kuviopintaa kasvinlehtiä aiheenaan käyttäen.

Vastineenantajan on myös vaikea ymmärtää, mitä ovat ne hakijan alkuperäiseen työhön rinnastettavat ”tekstiilitaiteen keinot”, joita Liljat-työssä kopioidaan ja voiko joku omistaa neulalla, paksuilla materiaaleilla, erivahvaisilla langoilla ja erilaisilla pistoilla työstämisen keinot. Vastineessa todetaan, että kautta aikojen on ollut taiteentekijöitä, jotka pitävät kiinni omana pitämästään tekotavasta. Suomessa tekstiilitaiteilijoiden ammattikunnan lähihistoriassa on käyty monia keskusteluja esim. oikeudesta ryijyteknikkaan, huovutukseen, paperinarun käyttöön jne.

Välimäen näkemyksen mukaan Liljat-teoksen ja Puutarhassanäyttelykokonaisuuden kohdalla suurin ongelma onkin se, että vastineenantaja ehti ennen hakijaa kirjoa näyttävästi ja uudenaaisesti saaden aikaan komean, uuden kirjottujen tekstiilien teossarjan.

Itsenäinen taideteos

Välimäki toteaa vastineessaan, että hakijan teosta ”Isoäidin pitsiliina” ja hänen teostaan ”Liljat” tulisi vertailla ainoastaan ja vain kokonaisina ja itsenäisinä teoksina. On mahdotonta ja kummallista ajatella yhteneväisyyksiä ja etsiä samankaltaisuuksia, kun teokset eroavat niin struktuuriltaan, massaltaan, tekotavaltaan, muodoltaan, kooltaan, volyymiltaan, väriltään, materiaaliltaan sekä myös kuvioinniltaan toisistaan.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt lausuntopyynnön ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Tekijänoikeudesta

Tekijänoikeuslain (TekijäL, 404/1961) 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on yksinoikeus teokseen. TekijäL 1 § sisältää luettelon, jonka mukaan taiteellisina teoksina suojataan muun muassa valokuvateoksia ja muita kuvataiteen teoksia sekä taidekäsityön ja taideteollisuuden tuotteita. TekijäL 1 §:n luettelo ei ole tyhjentävä, vaan teos voi ilmetä myös muulla kuin säännöksessä mainitulla tavalla.

TekijäL 2 §:n 1 momentin mukaan tekijänoikeus tuottaa, TekijäL 2 luvussa säädetyin rajoituksin, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen. Teos saatetaan TekijäL 2 §:n 3 momentin mukaan yleisön saataviin, kun se esitetään julkisesti tai kun sen kappale tarjotaan myytäväksi, vuokrattavaksi tai lainattavaksi taikka sitä muutoin levitetään yleisön keskuuteen tai näytetään julkisesti.

Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään TekijäL 3 §:ssä. Sen mukaan tekijä on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Lisäksi säännöksessä kielletään teoksen muuttaminen tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla sekä teoksen saattaminen yleisön saataviin tekijää sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

Teoksen on tekijänoikeussuojaa saadakseen yllettävä teostasoon eli ylitettävä ns. teoskynnys. Tällä tarkoitetaan sitä, että teoksen on oltava itsenäinen ja omaperäinen tekijänsä henkisen luomistyön tulos. Itsenäisyys- ja omaperäisyysvaatimuksen katsotaan yleensä täyttyvän, jos voidaan olettaa, ettei kukaan muu työhön ryhtyessään olisi tehnyt samanlaista teosta. Ratkaisu teoskynnyksen ylittymisestä tehdään tapauskohtaisella harkinnalla. Teoksen osa saa tekijänoikeussuojaa, jos se teoksesta erillään tarkasteltuna yltää teostasoon.

Tekijänoikeus syntyy aina teoksen tekijälle eli fyysiselle henkilölle. Tekijänoikeus syntyy suoraan lain nojalla; rekisteröintiä tai muita toimenpiteitä ei tarvita. Tekijänoikeuden siirtymistä koskevat TekijäL 27 § - 29 §:n yleiset säännökset.

Tekijänoikeus on TekijäL 43 §:n mukaan voimassa, kunnes tekijän kuolinvuodesta on kulunut 70 vuotta.

Tekijänoikeuden loukkaamisesta aiheutuvista seuraamuksista on säädetty rangaistusta ja korvausvelvollisuutta koskevassa TekijäL 7 luvussa sekä rikoslain 49 luvussa.

Tekijänoikeus kuvataiteen tuotteeseen

Kuvataiteen tuote on TekijäL 1 §:n mukaisella tekijänoikeudella suojattu, jos se täyttää tekijänoikeussuojan yleiset edellytykset eli on tekijänsä luovan ilmaisun itsenäinen ja omaperäinen tulos. TekijäL:n esitöiden mukaan "kuvataiteeseen kuuluvaksi luetaan kaikenlainen muotoamistaidete, niin kuin maalaukset, piirustukset, kivi- ja puupiirroksiset sekä kuvanveistokset". (Komiteanmietintö 1953:5: Ehdotus laiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin, s. 45) Nykyisin kuvataiteen käsite on laajempi ja sen katsotaan sisältävän esimerkiksi ympäristö- ja mediataiteen.

Kuvataiteen teosten kohdalla teoskynnystä on totuttu pitämään alhaisena. (Haarmann, Pirkko-Liisa: Tekijänoikeus & lähioikeudet, s. 65. Oesch, Rainer: Oikeus valokuvaan, s. 293) Tekijänoikeusneuvosto on aikaisemmissa lausunnoissaan katsonut kuvataiteen teoksina tekijänoikeussuojaa saaviksi muun muassa kalenteripyyhkeeseen painetun piirroksen, jossa oli tyylitelty pikkutyttö (lausunto 1991:4), lautapelin pelilaudan (lausunto 1994:7) sekä kahden yhdistyksen toiminnassaan käyttämät tunnukset (lausunto 2001:12).

Tekijänoikeus taidekäsityön ja taideteollisuuden tuotteeseen

TekijäL 1 §:n perusteella taideteollisuuden ja taidekäsityön tuotteita suojataan taiteellisina teoksina.

Näistä tuotteista on TekijäL:n esitöissä todettu, että "laki ei suinkaan koske jokaista tuotetta, jota voidaan sanoa taiteelliseksi käyttöesineeksi, vaan taideteollisuuden ja taidekäsityön tuote tulee osalliseksi lain suojasta vain sillä yleisellä edellytyksellä, että sitä, käytännöllisestä tarkoituksesta huolimatta, voidaan pitää taiteellisena teoksena. Asian luonnosta johtuen itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimus on tällöin asetettava varsin korkealle." (Komiteanmietintö 1953:5, s. 45)

Korkein oikeus on ottanut kantaa taidekäsityön tuotteiden teostasoon ja tekijänoikeudelliseen suojaan useissa ratkaisuisissaan. Esimerkiksi ratkaisussaan KKO 1971 II 4 korkein oikeus katsoi tekstiilitaiteilijan suunnitteleman ryijyn olevan laissa tarkoitettu taiteellinen teos.

Myös tekijänoikeusneuvosto on ottanut kantaa taideteollisuuden tuotteiden tekijänoikeudelliseen suojaan useissa lausunnoissaan, joista esimerkkinä voidaan mainita seuraavat.

Lausunnossaan 1993:5 tekijänoikeusneuvosto katsoi, että kangas, joka koostui punaisista puolukanmarjoista ja vihreistä puolukanlehdistä tummanvihreällä taustalla ja jossa oli eri värejä käyttämällä pyritty luomaan kolmiulotteinen vaikutelma valon osuessa marjoihin ja lehtiin, oli TekijäL 1 §:ssä tarkoitettu teos. Lausunnossaan tekijänoikeusneuvosto kuitenkin huomautti, että tekijänoikeus ei suojaa aihetta, vaan sitä muotoa, jossa aihe on teoksessa ilmaistu. Tekijänoikeus kangasmalliin ei näin ollen estänyt toista suunnittelijaa itsenäisesti luomasta kangasta, jonka aiheena olivat puolukanmarjat ja -lehdet.

Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa 1989:6 oli kyse siitä, että henkilö A oli luonut kolme kangasmallia. Erään osakeyhtiön valmistamissa kankaissa oli käytetty samantyyppisiä elementtejä kuin A:n malleissa.

A:n suunnittelemista kangasmalleista ensimmäinen koostui palloista, jotka oli sommiteltu päällekkäin siten, että taaempi pallo ei näkynyt kokonaan. Pallojen osia eri tavoin värittämällä oli saatu aikaan useita eri näköisiä kangasmalleja. Toisessa kangasmallissa oli käytetty kuviota, joka muodostui kahdesta kärjekkäin asetetusta kolmiosta. Kuviot oli sijoitettu joko vinoihin riveihin tai limittäin siten, että ne peittivät lähes kankaan koko pinnan ja väritetty eri tavalla. Kolmannessa kangasmallissa oli kaarevilla viivoilla tyylytelty tiheästi seisovia kuusia, jotka muodostivat kuusikon. Kuusien oksilla eli viivojen päällä oli vaihdellen vihreitä ja harmaita täpliä.

Lausunnossaan tekijänoikeusneuvosto katsoi, että kangasmalleista ensimmäinen ja toinen eivät olleet tekijänoikeudellisesti suojattuja teoksia. Niiden mahdollisella kopioimisella ei siten ollut tekijänoikeudellista merkitystä. Tekijänoikeusneuvosto katsoi sen sijaan, että kangasmalleista kolmas ylsi teostasoon ja oli siten TekijäL 1 §:n mukaan suojattu teos. Neuvosto totesi, että A:n suunnittelema mallille ja osakeyhtiön valmistamalle kankaalle oli yhteistä se, että molemmissa oli käytetty kaarevia viivoja. Tätä kangasta ja A:n suunnittelemaa kangasmallia ei kuitenkaan voitu pitää saman teoksen kappaleina, eivätkä osakeyhtiön toimet kankaiden valmistamisessa siten loukanneet A:n tekijänoikeutta.

Valokuvateoksista ja valokuvista

Myös valokuvan tulee TekijäL 1 §:n nojalla tekijänoikeussuojaa saadakseen olla itsenäinen ja omaperäinen tekijänsä luomistyön tulos. Valokuvateosten teostasoon on katsottu asettuvan verraten korkealle. Valokuvateoksen tekijällä on valokuvaan TekijäL 2 §:ssä ja 3 §:ssä tarkoitettut oikeudet.

Ne valokuvat, jotka eivät yllä teostasoon, saavat lähioikeussuojaa TekijäL 49 a §:n nojalla. TekijäL 49 a §:n mukaan valokuvaajalla on yksinomainen oikeus määrätä valokuvasta, muuttamattomana tai muutettuna, valmistamalla siitä kappaleita sekä näyttämällä sitä julkisesti. TekijäL 49 a §:n 2 momentin mukaan oikeus valokuvaan on voimassa, kunnes 50 vuotta on kulunut sen vuoden päättymisestä, jona kuva valmistettiin.

Oikeus valokuvaan tai valokuvan tekijänoikeus suojaa valokuvaa sellaisenaan, muttei esimerkiksi valokuvan kohdetta, ideaa tai aihetta. Kuka tahansa saa siten ottaa valokuvan samasta kohteesta ja esimerkiksi samasta kuvakulmasta kuin toinen valokuvaaja. Sen sijaan valokuvaajan ottamasta valokuvasta ei saa valmistaa kappaleita ilman valokuvaajan suostumusta, koska TekijäL 2 § ja 49 a §:n mukaan kappaleen valmistaminen valokuvasta tai valokuvateoksesta, muuttamattomana tai muutettuna, kuuluu valokuvaajan yksinoikeuden piiriin.

Teoksen muunteleminen ja vapaa muuttaminen

TekijäL 4 § sisältää teoksen muuntelua ja vapaata muuttamista koskevan säännöksen.

TekijäL 4 §:n 1 momentin nojalla sillä, joka on kääntänyt teoksen, muunnellut sitä tai saattanut sen toiseen kirjallisuus- tai taidelajiin, on tekijänoikeus teokseen tuossa muunnellussa muodossa. Myös muuntelijan panoksen on suojaa saadaksesen osoitettava omaperäisyyttä. Muuntelijan oikeus kattaa vain hänen oman suorituksensa, eikä se rajoita tekijänoikeutta alkuperäiseen teokseen. Muunnelman tekeminen teoksesta sekä sen saattaminen yleisön saataviin edellyttää alkuperäisen teoksen tekijän suostumusta. Kappaleiden valmistaminen TekijäL 4 §:n 1 momentin nojalla suojaa saavasta muunnelmasta sekä sen saattaminen yleisön saataviin edellyttää sekä alkuperäisen teoksen tekijän että muuntelijan suostumusta.

TekijäL 4 §:n 2 momentin mukaan jos joku teosta vapaasti muuttaen on saanut aikaan uuden ja itsenäisen teoksen, ei hänen tekijänoikeutensa riipu tekijänoikeudesta alkuperäiseen teokseen. Tällaiseen hyödyntämiseen ei tarvita alkuperäisen teoksen oikeudenhaltijan suostumusta.

Lain 4 §:n 2 momentin säännöstä on perusteltu TekijäL:n esitöissä seuraavasti: "Asian luonnosta johtuu, että kirjallinen ja taiteellinen luomistyö saa yleensä vaikutteita samalla alalla tapahtuneesta vanhemmasta tuotannosta eikä sen vuoksi ole siitä kokonaan riippumaton. (--) Aikalaiset ja jälkipolvet käyttävät hyväkseen olemassa olevia tyylipiirteitä, aatteita ja taiteellisia vaikutteita ja näillä on hedelmöittävä vaikutus heidän työhönsä. Tämä kaikki on täysin luonnollista eikä sille voida asettaa kieltoa. Milloin uusi teos täyttää itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimukset, täytyy tekijän, vaikkakin hän sitä muovaillessaan on äsken mainitussa mielessä käyttänyt hyväkseen aikaisempaa teosta, saada luomukseensa itsenäinen

tekijänoikeus." (Komiteanmietintö 1953:5. Ehdotus laiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin, s. 50)

Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että jos muutetussa muodossa valmistetussa teoksessa on kyse samasta teoksesta kuin alkuperäisteos, alkuperäisteoksen tekijällä tai tekijänoikeuden haltijalla on määräysvalta myös ko. uusien teosten suhteen. Jos teokset mielletään samoiksi, tekijänoikeuden loukkauksen voidaan yleensä katsoa tapahtuneen. (Haarmann, Pirkko-Liisa: Tekijänoikeus & lähioikeudet, s. 76 ja 88)

Yksityiskohtaisten sääntöjen antaminen siitä, miten raja vapaan luomisen ja muuntelemisen välillä käytännössä on vedettävä, on varsin vaikeaa. Riidanalaisissa tapauksissa rajanveto jää lain esitöiden mukaan oikeuskäytännön varaan, jolloin tuomioistuimen on vapaasti harkittava kaikki asiaan vaikuttavat seikat. (Komiteanmietintö 1953:5. Ehdotus laiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin, s. 50)

Korkein oikeus on ottanut ratkaisussaan KKO 1979 II 64 tekijänoikeuskysymyksiin, jotka koskivat maalauksen tekemisestä lapsia esittävästä valokuvasta. Asiassa oli kyse siitä, että henkilö A oli maalannut taulun käyttäen esikuvanaan henkilön B valmistamaa julkistettua valokuvaa sekä asettanut sen julkisesti näytteille ja myytäväksi. Korkein oikeus katsoi, että maalaus ei ollut valokuvan kappale, vaan valokuvan pohjalta syntynyt itsenäinen teos. A ei täten ollut syyllistynyt tekijänoikeuden loukkaukseen.

Vastaavantyyppisiä tilanteita on arvioitu myös esimerkiksi ruotsalaisessa oikeuskäytännössä. Ratkaisuissa on päädytty samanlaiseen lopputulokseen kuin mainitussa korkeimman oikeuden ratkaisuissa, eli valokuvan ja siitä tehdyn piirroksen tms. melko vähäistenkin erojen on katsottu osoittavan, että kyse on ollut eri tuotteista, eikä loukkausta täten ole tapahtunut. Ratkaisuja on kommentoinut Rainer Oesch (Oikeus valokuvaan, 1993, s. 197 - 204).

Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa 2004:3 oli kyse tilanteesta, jossa muotokuva oli maalattu käyttäen esikuvana samaa henkilöä esittävää valokuvaa. Tekijänoikeusneuvosto totesi, ottaen huomioon mainittujen kahden työn tietyt samankaltaisuudet ja töiden antama sama vaikutelma, että maalaus oli mitä ilmeisimmin tehty käyttäen ainakin eräänä esikuvana kyseistä valokuvaa. Valokuva ei kuitenkaan ollut ollut ainoa esikuva maalausta tehtäessä. Neuvosto totesi, aikaisemman oikeuskäytännön ja tekijänoikeusneuvostolle esitetyt seikat huomioon ottaen, että maalaus oli uusi itsenäinen ja omaperäinen teos ja että loukkausta ei täten ollut tapahtunut.

Oikeuskirjallisuudessa Pirkko-Liisa Haarmann (Immateriaalioikeuden oppikirja, 1989, s. 61) on todennut, että ero kappaleiden valmistamisen ja suojan ulkopuolelle jäävän aiheen hyväksikäytön ja esimerkiksi edellä

selostetun, TekijäL 4 §:n 2 momentissa tarkoitetun vapaan muuntelun välille jää hiuksenhienoksi. Yksittäistapauksessa jää kokonaisvaikutelman pohjalta ratkaistavaksi, onko kyseessä kappale samasta teoksesta, teoksen muunnelma vai uusi, itsenäinen ja omaperäinen teos.

On huomattava, että tekijänoikeus taiteelliseen teokseen suojaa teosta ja sen teostasoon yltävää osaa sellaisenaan muttei esimerkiksi teoksen ideaa, aihetta, periaatetta tai teknisiä ratkaisuja. Myöskään jonkin tuotteen valmistustapa, koristelutapa tms. ei sinänsä ole tekijänoikeudella suojattu. Oikeuskäytännöstä voidaan mainita tästä esimerkkinä korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 1976 II 48 (ns. miilumenetelmällä valetut koristevalaisimet). Tekijänoikeusneuvosto totesi puolestaan lausunnossaan 2003:16 (tekstiilitöihin liittyvät tekijänoikeuskysymykset), että idea siitä, että vaatteissa voidaan käyttää koristeluna lehdykkäkuviona ilmenevää aplikointia, ei ole tekijänoikeudella suojattu. Kuka tahansa sai siten hyödyntää ja käyttää tällaista aplikointia omissa tuotteissaan. Tekijänoikeusneuvosto totesi myös, että lausuntopyynnössä tarkoitetun kaltaiset lehti- ym. kuvioinnit ovat tekstiilitöissä varsin yleisesti käytettyjä. Lausunnossaan tekijänoikeusneuvosto totesi myös, että vaikka jonkin taidekäsityön tuotteen itsenäinen ja omaperäinen ilmenemismuoto saakin tekijänoikeussuojaa, tekijänoikeus ei anna kenellekään yksinomaista oikeutta jonkin tietyn tyyppisen tuotteen eli lausuntopyynnön tapauksessa mm. naisten takkien ja pitkien liivien valmistamiseen.

Lausuntopyynnössä tarkoitetut työt

Tekijänoikeusneuvosto on tutustunut sille toimitettuun aineistoon.

Lausuntopyynnössä ilmenevien tietojen mukaan hakijan työn materiaaleina on käytetty romurautaa, rautalankaa ja lehmuksen niineä. Työ on kooltaan 260 cm x 500 cm. Työ on kuvassa ripustettu roikkumaan näyttelytilan kattoon. Työ on muodoltaan soikea ja siinä on kuvattu lehtikuvioita. Työ on väriltään tumma (musta).

Hakijan työstä otetussa valokuvassa (postikortti) on toisinnettu osa edellä selostetusta työstä. Postikortti on kooltaan 10,5 cm x 14,5 cm. Kuvan värit ja valaistus ovat samat kuin kuvassa, josta työ ilmenee kokonaisuudessaan. Postikortin takana on teksti "Soili Arha, Isoäidin pitsiliina (osa) 1995, Lehmuksen niini, romurauta, 260 x 500 cm".

Vastineenantajan työ on puolestaan tehty pellavakankaasta. Työn koko on n. 200 cm x 120 - 150 cm. Kankaan pohjaväri vaihtelee ruskeasta vihreään. Kankaalle on kirjailu langalla lehtikuvioita. Kirjailtujen kuvioiden väri vaihtelee punaista oranssiin, violettiin, ruskeaan ja vaaleanruskeaan.

Vastaukset lausuntopyynnössä esitettyihin kysymyksiin

Tekijänoikeusneuvosto toteaa ensin, että sen käytettävissä olevan tiedon mukaan Isoäidin pitsiliina -työ on luotu ennen Liljat-työtä. Tekijänoikeusneuvoston lausunto perustuu tähän oletamaan.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että taidekäsityön tai taideteollisuuden tuotteen on TekijäL 1 §:n mukaista tekijänoikeussuojaa saadakseen ylitettävä teoskynnys eli yllettävä teostasoon. Tuotteen on siten oltava tekijänsä henkisen luomistyön itsenäinen ja omaperäinen tulos. Teoskynnyksen katsotaan yleensä ylittyvän, jos voidaan olettaa, että kukaan toinen, joka ryhtyisi itsenäisesti vastaavaan työhön, ei päätyisi muodoltaan samanlaiseen lopputulokseen. Teoksen osat saavat itsenäistä tekijänoikeussuojaa silloin, kun ne teoksesta erillään tarkasteltuna yltyvät teostasoon.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että taidekäsityön tai taideteollisuuden tuotteita suunnittelevan henkilön persoonallinen panos voi näkyä tuotteessa esimerkiksi tuotteen kuvioinnissa, värityksessä ja materiaalien valinnassa. Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan KKO 1971-II-4, että tekstiilitaiteilijan sommittelemaa ryijyä voitiin pitää sellaisena taiteellisena teoksena, jota tarkoitetaan TekijäL 1 §:n 1 momentissa. Myös tekijänoikeusneuvosto on aikaisemmissa lausunnoissaan katsonut mm. eräiden kangasmallien olevan TekijäL 1 §:n mukaisella tekijänoikeudella suojattuja.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että myös lausuntopyynnössä tarkoitetut taidekäsityön tuotteet saavat tekijänoikeussuojaa olettaen, että ne ilmentävät tekijänsä personallista ja omaperäistä panosta. Tämä sisältää myös sen, että tekijänoikeussuojaa saadakseen tuote ei saa olla kopio aikaisemmin luodusta teoksesta. Taidekäsityön tuotteen osa saa puolestaan TekijäL 1 §:n mukaista suojaa silloin, kun se tuotteesta erillään tarkasteltuna yltyä teostasoon.

Teoksen tekijällä tai tekijänoikeuden haltijalla on teokseen TekijäL 2 §:ssä ja 3 §:ssä tarkoitetut oikeudet. Tekijänoikeus tuottaa lähtökohtaisesti yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta ja teoksen teostasoon yltyvistä osista valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin muuttamattomana, muutettuna ja myös toista tekotapaa käyttäen. Ideat, aiheet ja periaatteet eivät kuitenkaan ole tekijänoikeudella suojattuja, vaan niitä voidaan vapaasti hyödyntää. Sallittua on myös hyödyntää aikaisemmin luotuja teoksia siten kuin TekijäL 4 §:n 2 momentissa on vapaasta muuntelusta säädetty. Tämän säännöksen tulkintaa on selostettu tarkemmin edellä.

Valokuvat saavat suojaa joko TekijäL 1 §:n nojalla valokuvataiteen teoksina tai TekijäL 49 a §:n nojalla. Näiden säännösten sisältöä on selostettu tarkemmin edellä.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että sen käsityksen mukaan ja sille esitetyn aineiston perusteella vastineenantajan työssä "Liljat" on tosinnettu hakijan "Isoäidin pitsiliina" -työssään käyttämä lehtikuvio. Tähän päätelmään voidaan tulla, kun verrataan vastineenantajan työstä otettua kuvaa suhteessa postikorttiin, jossa on tosinnettu osa hakijan työstä. Hakijan "Isoäidin pitsiliina" -työstään ottama valokuva eli postikortti on siten mitä todennäköisimmin ollut Irene Välimäen käytettävissä hänen tehdessään "Liljat"-työtään.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että mainittu postikortti on tekijänoikeudellisessa mielessä valokuva. TekijäL 49 a §:n mukainen oikeus valokuvaan kuuluu kuvan ottajalle eli lausuntopyynnön tapauksessa hakijalle. Postikortissa ilmenevä "Isoäidin pitsiliina" -teoksen osa ei kuitenkaan tekijänoikeusneuvoston näkemyksen mukaan ole siinä määrin itsenäinen ja omaperäinen, että se saisi teoksena TekijäL 1 §:n mukaista tekijänoikeussuojaa.

Tekijänoikeusneuvosto on tutustunut aikaisempaan oikeuskäytäntöön, jossa on katsottu, että kahden kuvataiteen tuotteen, kuten valokuvan ja siitä tehdyn maalauksen ym. välisten pienienkin erojen on katsottu osoittavan, että kyse on ollut eri tuotteista, eikä loukkausta siten ole tapahtunut. Tätä aikaisempaa käytäntöä on selostettu tarkemmin edellä.

Tekijänoikeusneuvosto on tutustunut sille toimitettuun aineistoon ja toteaa, että vaikka vastineenantajan työssä on käytetty hyväksi hakijan työhön sisältyvää kuviota, vastineenantaja on kuitenkin toteuttanut työnsä siten, huomioon ottaen erityisesti vastineenantajan työssään käyttämä materiaali ja värit, jotka eroavat hakijan työssä käytetyistä, sekä vastineenantajan työn kokonaisvaikutelma, joka samoin eroaa merkittävästi hakijan työn kokonaisvaikutelmasta, että vastineenantajan työtä "Liljat" voidaan pitää eri työnä kuin hakijan työn postikortissa toisinnettua osaa. Vastineenantajan työn voidaan siten, kokonaisarvioinnin perusteella sekä aikaisempi oikeuskäytäntö huomioon ottaen, katsoa eroavan hakijan työstä merkittävästi, eikä tekijänoikeuden loukkausta siten ole tapahtunut.

Puheenjohtaja

Niklas Bruun

Sihteeri

Hertta Hartikainen

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian ratkaisemiseen ovat osallistuneet Niklas Bruun (puheenjohtaja), Katariina Sorvari, Marit Hohtokari, Päivi Liedes, Anne Stenros, Kirsi-Marja Okkonen, Risto Ryti, Markku Uotila ja Kai Nordberg.